

TRUNG QUỐC VÀ VẤN ĐỀ TRUNG Á

ĐỖ MINH CAO*

Tóm tắt: “Cách mạng màu” ở Trung Á ảnh hưởng tới chiến lược miền Tây của Trung Quốc. Quan hệ hiện nay giữa Trung Quốc và Trung Á. Đối sách nhằm củng cố vị trí của Trung Quốc ở Trung Á.

Trung Á - địa bàn rộng lớn, trong đó gồm một số nước thuộc Liên Xô cũ, có biên giới với Trung Quốc, từng một thời phát triển ổn định về kinh tế và chính trị. Hai năm gần đây, vùng đất được coi là sân sau của CNXH, đặc biệt là của nước Nga, và là vùng đất yên bình đối với các nước láng giềng như Trung Quốc đột nhiên trở nên nóng bỏng về chính trị, có ảnh hưởng trực tiếp tới hai cường quốc này.

Ba nước cộng hòa thuộc Liên Xô cũ là Grudia, Ucraina và Curoguxtan, trong một lát cắt thời gian của lịch sử đã đột ngột thay đổi đường lối chính trị, hướng tới châu Âu - Tây Âu là một sự kiện chính trị mang nghĩa quốc tế. Ở các nước này diễn ra một kịch bản tương đối giống nhau trên sân khấu chính trị: phe đối lập sử dụng thời điểm nhạy cảm là cuộc bầu cử tổng thống và quốc hội huy động lực lượng quần chúng biểu tình “giành” lại chính quyền từ tay đảng đương quyền. Diễn biến kiểu này được các nhà quan sát chính trị gọi là “cách mạng đường phố” hay “cách mạng màu”: thoạt đầu là “Cách mạng hoa hồng” tại

Grudia đến “Cách mạng màu cam” ở Ucraina và “Cách mạng hoa tuy líp” ở Curoguxtan.

I. “CÁCH MẠNG MÀU” TRUNG Á - BẤT LỢI CHO CHIẾN LƯỢC MIỀN TÂY CỦA TRUNG QUỐC

Mở đầu “màn diễn” “cách mạng màu” ở Trung Á là cuộc “cách mạng hoa hồng” ở Grudia diễn ra vào tháng cuối năm 2004. Tiếp theo là cuộc “cách mạng màu cam” - vào đầu năm 2005 và gần đây nhất là cuộc “cách mạng màu chanh” ở Curoguxtan vào tháng 3 năm 2005. Các cuộc cách mạng ở Grudia, Ucraina và Curoguxtan đều diễn ra trong thời gian ngắn chưa đầy 2 tuần và đều có kết quả giống nhau là phe đối lập giành được chính quyền từ tay chính đảng cầm quyền bằng các cuộc biểu tình đường phố. Tại Grudia, Tổng thống M. Saakashvili lên thay cựu Tổng thống E. Shevardnadze, tại Ucraina, Victor Yushchenko nắm quyền Tổng thống mới của nước cộng hòa thế chân cựu Tổng thống Cuchma, vượt mặt ứng cử viên số

* TS. Viện Nghiên cứu Trung Quốc

một và là người đã trúng cử Tổng thống trong các vòng 1 và 2 cuộc bầu cử Tổng thống trước đó, người được Nga hậu thuẫn, ông Victor Yanukovich.

Cuộc “cách mạng màu chanh” hay “cách mạng hoa tụy líp” tại nước cộng hoà Curoguxtan diễn ra vào những ngày cuối tháng 3 năm 2005.

Ngày 24-3-2005 17.000 người biểu tình rầm rộ lật đổ chính phủ thân Nga của Tổng thống Askar Akayev lập chính phủ lâm thời thân Mỹ do Kurmanbek Bakiyev đứng đầu.

Phân tích nguyên nhân của cuộc “cách mạng” này, hãng Reuter cho rằng do chính quyền Askar Akayev đã “tịch thu” quyền lực và chủ yếu dựa vào người miền Bắc để thực thi chính sách của mình, làm người miền Nam căm phẫn. Họ phục thù đối với người miền Bắc, tiến hành các cuộc biểu tình bắt đầu từ miền Nam, ở Jalal Abad và ở Osh, nơi có đông người thiểu số. Phóng viên hãng trên, Gerard Chaliand nhận định, mặc dù những người đối lập Curoguxtan không có chương trình chung nhưng các phần tử maphia, nhất là người Hồi giáo được tổ chức đặc biệt tốt nên cuộc “cách mạng” đã thành công⁽¹⁾.

Kết quả là thủ lĩnh phe đối lập, nguyên Thủ tướng dưới thời cựu Tổng thống Bakyev là Kurmanbek Bakiyev lên nắm quyền, giữ Quyền Tổng thống nước cộng hoà. Chức Bộ trưởng An ninh do Felix Kulov, nguyên Bộ trưởng An ninh, bị tù, là người cứng rắn nắm. Ông này tiếp quản lực lượng cảnh sát và lập lại trật tự sau khi nạn cướp bóc và bạo

lực tràn lan tại Biskéch. Bà Roza Otunbayeva giữ chức Ngoại trưởng lâm thời.

Cần nhắc lại rằng, Curoguxtan là nước cộng hoà thuộc Liên Xô cũ, hiện cũng là một nước “sân sau” của nước Nga và là nước có 1.600 km đường biên giới với Trung Quốc. Hiện tại, Curoguxtan cùng 3 nước cộng hoà Trung Á khác: Udobêkixtan, tatgikixtan, Tuốcmênixtan, cùng với Nga và Trung Quốc là thành viên của Tổ chức Hợp tác thượng Hải (SCO)

Hậu quả của cuộc “cách mạng chanh” ở Curoguxtan gây lo ngại cho Nga, cả cộng đồng SNG và Trung Quốc⁽²⁾.

Theo báo Thương nhân (Nga) thì sự kiện ở Curoguxtan làm Trung Quốc cảnh giác và đề phòng nhiều hơn cả. Nguyên nhân cơ bản là có nhiều đại diện chính quyền mới hiện nay ở Curoguxtan nổi tiếng nhờ quan điểm chống Trung Quốc. Năm 2002, Bishkéch phải trao trả cho Trung Quốc 900 nghìn ha lãnh thổ thuộc vùng Uzengi-Kuush, chính các nhà lãnh đạo mới hiện nay đã tổ chức biểu tình phản đối. Ông Azimbek Beknazarov hiện là chiến hữu của K. Bakaiyev và đang nắm cương vị Trưởng công tố có thể tuyên bố huỷ bỏ hiệp định về đường biên giới quốc gia đã kí với Trung Quốc.

Những người ủng hộ chính quyền mới kêu gọi trả tự do cho những tù nhân – từng được coi là phần tử hoạt động ly khai của khu tự trị Duy Ngô Nhĩ, Tân Cương, Trung Quốc⁽³⁾.

Đặt trong bối cảnh quốc tế, sự kiện ở Trung Á nói chung và ở Curoguxtan nói

riêng, theo bài đăng trên báo "The Wall Street Journal" ngày 30-3 về Cựơguxtan của Zbignyev Brzezinsky thì "Cách mạng nhưng ở Cựơguxtan" là một hệ quả đa nguyên địa chính trị ⁽⁴⁾.

Từ chiến tranh Ápganixtan 2002, Trung Á đặc biệt được thế giới quan tâm. Trong lịch sử cận đại, Trung Á là địa bàn cạnh tranh giữa Anh và Nga. Hiện nay, do trữ lượng dầu lớn (chỉ sau Trung Đông) và vị trí địa- chính trị ⁽⁵⁾ không chỉ có Nga, Mỹ mà Eu, Nhật Bản⁽⁶⁾, Thổ Nhĩ Kỳ, Ấn Độ, Pakixtan và cả Trung Quốc đều muốn nhảy vào ⁽⁷⁾.

Đặc biệt, Mỹ đã lợi dụng "sự kiện khủng bố ngày 11-9-2001" để tấn công Ápganixtan và kiểm soát được nước này. Cũng nhân sự kiện Ápganixtan, Mỹ lần lượt xâm nhập các nước Trung Á khác như Grudia và Cựơguxtan, bằng cách triển khai căn cứ quân sự của mình tại đây với cái cớ "chống khủng bố quốc tế".

Hiện tại, Mỹ đã chiếm lĩnh Irak và đang có mưu đồ đánh chiếm Iran. Nếu Iran thất thủ thì nước này được nối với Ápganixtan và Trung Á thành một khối thông đường cho Mỹ từ Trung Đông tới Trung Á, thực hiện mục tiêu phá tan Tổ chức Hợp tác Thượng Hải, từng bước làm SNG tan rã, cắt đứt nguồn dầu lửa từ Trung Đông về Trung Quốc có thể làm đảo lộn cả chiến lược Trung Á của Trung Quốc.

II. TRUNG QUỐC VÀ TRUNG Á - CON ĐƯỜNG "TƠ LỤA" MỚI

Trong chiến lược đối ngoại, quốc phòng và phát triển kinh tế đất nước,

Trung Quốc không hề coi nhẹ vùng Trung Á ở biên giới phía Tây. Như phân tích ở trên, Trung Á có vị trí rất quan trọng về địa- chính trị, là cửa ngõ thông sang phía Tây, đặc biệt là nguồn dầu lửa tiềm năng giàu có đối với chính sách năng lượng, cụ thể là dầu lửa của nước này.

Từ xưa, Trung Quốc có quan hệ tốt với các nước Trung Á qua con đường "Tơ lụa" và nền văn hoá Đôn Hoàng. Trung Á là nguồn cung cấp năng lượng cho Trung Quốc, là thị trường lớn cho xuất khẩu Trung Quốc, trạm đầu cầu mở cửa về phía Tây.

Sau khi Liên Xô sụp đổ năm 1991, các nước Trung Á được tự do quyết định vận mệnh của mình, mặc dù, về hình thức, một số nước vẫn nằm trong Cộng đồng các quốc gia độc lập (SNG), một hình thức lặp lại của Liên Xô cũ. Trung Quốc đã tranh thủ điều kiện quốc tế thuận lợi này đẩy mạnh "khai thác" địa bàn Trung Á, biến thành một chặng trên con đường "Tơ lụa" mới, tiến sang hướng Tây.

Để có cơ sở pháp lí hợp thức, Trung Quốc chủ trương có một tổ chức khu vực riêng cho vùng này. Vào thập kỷ 90, thế kỷ XX, Chủ tịch Trung Quốc Giang Trạch Dân cùng Tổng thống Nga Eltsin khởi xướng "Tổ chức hợp tác Thượng Hải" (SCO), thành lập ngày 15-6-2001 gồm Trung Quốc, Nga, Udơbêkixtan, Tatgikixtan, Tuốcmênixtan, Cựơguxtan. SCO có nội dung và phương hướng phát triển chủ yếu là duy trì an ninh khu vực Trung Á. Mục tiêu của tổ chức này là tấn

công “ba thế lực”: chủ nghĩa khủng bố, chủ nghĩa li khai và chủ nghĩa cực đoan. Trung tâm chống khủng bố, cơ quan trọng nhất của SCO đóng ở Curoguxtan đất nước nhỏ bé nhưng có vị trí địa - chính trị quan trọng ⁽⁸⁾.

Những hoạt động tích cực của Trung Quốc ở Trung Á, trước mắt là nhằm mục đích thương mại và kinh tế. Doanh nhân Trung Quốc ngày càng có mặt nhiều hơn ở thủ đô Bishkêch của Curoguxtan hay ở Cadácxtan. Một hệ thống giao thông, trong đó có dự án xây dựng đường sắt dài 600 km, được thiết lập nối liền Tátgikaxtan với Tân Cương của Trung Quốc. Bắc Kinh tích cực tham gia đàm phán mua dầu lửa của Trung Á: Cadácxtan, Curoguxtan và Tuốcmênixtan ⁽⁹⁾.

Trong chiến lược dầu lửa, Trung Quốc thực hiện phương châm 8 chữ “*Bắc liên, Nam thông, Đông mở, Tây tiến*”, nghĩa là nối liền ống dẫn dầu ở phía Bắc, thông đường ống dẫn dầu ở phía Nam, mở rộng ra phía Đông và tiến về phía Tây. Trọng mục tiêu của chiến lược Tây tiến đáng chú ý 2 điểm quan trọng: một là khai thác dầu tại đây và hai là xây dựng đường ống dẫn dầu từ Trung Đông qua Trung Á về Trung Quốc. Điển hình trong thực hiện chiến lược dầu lửa Trung Á của Trung Quốc là Hợp đồng “Công trình đường ống dẫn dầu” từ Cadácxtan về Trung Quốc dài 3.000km trị giá 3 tỷ USD.

Năm 2004, Trung Quốc nhập trên 100 triệu tấn dầu, thì Trung Á cung cấp gần một phần ba, trong đó: 250.000 tấn từ Cadácxtan; 30.000 tấn nhập từ

Adecbaigian; còn Curoguxtan cung cấp 24.000 tấn. Dự kiến, đến năm 2020 Trung Quốc sẽ nhập 450 triệu tấn, chiếm 60% nhu cầu phát triển kinh tế, nước này hy vọng Trung Á sẽ tiếp tục tăng cường tỷ phần nhập khẩu của mình ⁽¹⁰⁾

Song, chặng đường “Tơ lụa” mới này không còn thuận lợi như xưa mà đầy khúc khuỷu, gập ghềnh và lắm chông gai.

Tại Tân Cương, Trung Quốc một nhóm li khai theo đạo Hồi, sinh sống tại đây, đã từ nhiều năm nay đấu tranh đòi độc lập cho Tân Cương. Ngoài ra, một số nhóm li khai khác đặt cơ sở tại Curoguxtan, một nước Trung Á láng giềng của Trung Quốc, có liên hệ với nhóm này, thường làm Bắc Kinh không yên. Trước đây, khi còn Akayev, ông này đã cho phép lực lượng an ninh Trung Quốc vượt biên giới hai nước truy quét các phần tử này.

Các phần tử li khai “Đông Thổ” Tân Cương đã lấy Trung Á làm địa bàn xâm nhập Trung Quốc. “Phong trào Đông Thổ” và phong trào Hồi giáo Udobêkixtan, từng được Bin Laden ủng hộ và hỗ trợ, tạm lắng sau “sự kiện 11-9”, nhất là sau khi Ápganixtan sụp đổ. Tuy nhiên, phong trào này nay lại bùng lên, đặc biệt, sau khi “Cách mạng màu chanh” thắng lợi ở Curoguxtan. “Phong trào giải phóng Đông Thổ” đòi Tân Cương độc lập ở phía Tây cộng với làn sóng “Đài Loan độc lập” ở phía Đông, tạo thành chiến lược gọng kìm đòi li khai sẽ đe dọa nghiêm trọng Trung Quốc từ hai đầu Tây và Đông.

Trên bình diện quốc tế, Trung Á đã không còn là “sân sau” của Nga hay “đoạn đường tơ lụa” của Trung Quốc. Sau “sự kiện 11-9”, Mỹ viện cố chống khủng bố quốc tế, để có được sự hiện diện quân sự tại Grudia, Tatgikixtan, Curoguxtan,... Sau “cuộc cách mạng màu chanh” tháng 3-2005 ở Curoguxtan, Mỹ có lí do can thiệp vào Trung Á với chiêu bài ủng hộ, chỉ viện cho nền “dân chủ” ở Curoguxtan và các nước Trung Á khác. Mỹ sẽ viện trợ 31 triệu đô la cho năm 2005, ủng hộ nhà lãnh đạo mới để khôi phục trật tự ở đây. Trung Quốc cho rằng sau “cách mạng màu chanh” ở Curoguxtan có bàn tay của Mỹ và Mỹ luôn đã tâm kiểm chế Trung Quốc. Báo chí Bắc Kinh từng tuyên bố sự kiện ở Curoguxtan là “cuộc đảo chính” coi chính quyền mới là “tập đoàn thân Mỹ”⁽¹¹⁾.

Hiện Mỹ có ở Curoguxtan 30 máy bay chiến đấu và 2.000 quân, dự án xây đường sắt dài 600 km của Trung Quốc nối với Curoguxtan và Udobêkixtan buộc phải dừng lại.

“Cách mạng màu chanh” ở Curoguxtan có nguy cơ làm phá sản “Tổ chức hợp tác Thượng Hải” do Nga và Trung Quốc xây dựng, làm đổ vỡ “chiến lược dầu lửa Trung Á” của Trung Quốc.

Sau “cách mạng màu chanh” ở Curoguxtan, Trung Quốc dường như bị lâm vào thế bị bao vây của một ma trận. Ở phía Bắc, Nhật xây dựng đường ống dẫn dầu Xibiri- Nakhodka, tại phía Đông, Mỹ và Nhật ngăn cản, ở phía Nam, Mỹ kiểm chế eo biển Malacca, ở phía

Tây, Mỹ hầu như khống chế Trung Á. Như vậy, xương sống “Chiến lược Trung Á của Trung Quốc là chiến lược dầu lửa bị phá vỡ, làm ảnh hưởng nghiêm trọng quan hệ chính trị Trung Quốc -Trung Á.

III. TRUNG QUỐC ĐỐI MẶT VỚI THAY ĐỔI TÌNH HÌNH CHÍNH TRỊ Ở TRUNG Á

Cũng như Nga, Mỹ, Trung Quốc rất thận trọng chơi ván cờ Trung Á, không muốn tình hình ở đây bất ổn, để bảo vệ quyền lợi của mình.

Trước diễn biến tình hình ở Curoguxtan, Thư kí Tổ chức hợp tác Thượng Hải Trương Đức Quảng tuyên bố: “Chúng tôi lo ngại về tình hình ở Curoguxtan”. Tuy nhiên, Trung Quốc không phản đối chính quyền mới ở nước này. Bộ Ngoại giao Trung Quốc thể hiện thái độ Trung Quốc mong muốn tình hình ở Curoguxtan nhanh chóng ổn định và quan hệ hai nước tiếp tục phát triển. Thực tế, Trung Quốc chỉ quan tâm tới sự ổn định ở đây còn người cầm quyền là ai đều không quan trọng⁽¹²⁾.

Theo ông Trương Đức Quảng, Trung Quốc cần mềm dẻo và nên có những cuộc thương lượng trong SCO, nơi Trung Quốc và một số nước Trung Á là thành viên để bảo vệ lợi ích của mình. Một số người khác trong lãnh đạo Trung Quốc lại cho rằng nước này cần “lấy tĩnh chế động”, bình tĩnh quan sát sau đó sẽ áp dụng hành động thích hợp.

Trên thực tế, Trung Quốc đã tích cực thực thi nhiều đôi sách trước thay đổi tình hình chính trị tại Trung Á.

Về mặt kinh tế, Trung Quốc đã thực hiện chính sách “giữ mình”, cho ngừng các dự án đường sắt, ống dẫn dầu, ngừng buôn bán và đóng cửa biên giới. Tuy nhiên, “Trung Quốc cần phải giữ chắc Trung Á” như tờ “Báo Kinh tế Hồng Kông” ngày 11-4 nêu lên chủ trương của nước này. Biện pháp nhằm giữ vững Trung Á của Trung Quốc sẽ bao gồm: giữ chắc quan hệ kinh tế với các nước Trung Á. Mặc dù, hiện tại các nước này được Mỹ viện trợ về kinh tế, nhưng về lâu về dài, do vị trí địa lý, ở quá xa Mỹ, ngay cạnh Trung Quốc, nên các nước Trung Á sẽ rất cần đến Trung Quốc, một quốc gia đang có nền kinh tế phát triển mạnh.

Trước đây, Cựroguxtan có quan hệ tốt với Trung Quốc, nay gặp khó khăn Trung Quốc không nên xa lánh, ngược lại, cần quan hệ tốt với ban lãnh đạo mới tạo cơ hội cho thời gian tới. Hơn nữa, Trung Quốc cần tăng cường phát triển kinh tế vùng biên giới để tạo lòng tin cậy với các nước này⁽¹³⁾

Trung Á có nguy cơ bất ổn cao do còn lạc hậu về kinh tế. Thông qua phát triển kinh tế, Trung Quốc có thể làm cho 4 nước Trung Á này thoát khỏi khó khăn kinh tế. Bằng cách này, với tư cách là một trong hai nước khởi xướng SCO, và là nước gánh vác vai trò to lớn trong tổ chức, Trung Quốc có thể đưa ra sự đảm bảo đáng tin cậy về hợp tác chính trị giữa các thành viên. Đây là hành động hữu hiệu chống lại sự phá hoại của các thế lực bên ngoài⁽¹⁴⁾.

Về quân sự, trước hoạt động của tổ chức ly khai Tân Cương “Đông Thổ” tăng lên đáng kể, đặc biệt sau những diễn biến chính trị diễn ra tại Cựroguxtan cuối tháng 3 năm 2005, Trung Quốc đã thực thi chiến lược quân sự ngăn chặn. Mục đích trước hết là tỏ rõ thái độ của mình cho Mỹ thấy rằng Trung Quốc sẵn sàng và đang tích cực chống khủng bố để ngăn chặn không cho Mỹ xúi bẩy thế lực Tân Cương độc lập. Trung Quốc tăng cường quan hệ với lãnh đạo mới ở Cựroguxtan với hy vọng, giống như đối với lãnh đạo trước đây của nước này, đã tạo điều kiện tốt để Trung Quốc chống lại các phần tử ly khai.

Trung Quốc đã tăng cường điều chỉnh, bố trí lực lượng quân, theo đánh giá của các chuyên gia quân sự vẫn có khả năng rắn đe. Tại phía Đông, Trung Quốc cho xây dựng Đại quân khu Tế Nam để đối phó với tình hình xấu tại Đài Loan, ở phía Tây, củng cố Đại quân khu Lan Châu nhằm đối phó với tình hình Trung Á. Đại quân khu Lan Châu có trang thiết bị hàng đầu thế giới, có ưu thế hơn so với quân Mỹ, hiện có mặt tại các nước Trung Á, về thiết giáp hay tác chiến biệt động.

Nhiệm vụ của các cánh quân Trung Quốc điều động tại vùng tiếp giáp các nước Trung Á rất cụ thể: 1. Ở phía Bắc, quân được điều động đến tới đèo Ura của Tân Cương có nhiệm vụ bảo vệ đường ống dẫn Cadácxtan- Tân Cương; 2. Tại miền Trung, những cánh quân được

triển khai tới biên giới Uđobêkixtan, Ápganixtan, Pakixtan có nhiệm vụ ngăn ngừa những biến cố có thể xảy ra do tình hình bất trắc tại các nước này và các phần tử cực đoan có thể vượt qua biên giới; 3. Với phần phía Nam, quân vẫn được điều động tới Casómia đối diện với Ấn Độ, thực hiện những nhiệm vụ khi cần thiết⁽¹⁵⁾.

Những thay đổi chính trị mới đây ở Trung Á, một số nước cộng hoà thuộc Liên Xô cũ trước đây như Grudia, Curoguxtan đã thay đổi đội ngũ lãnh đạo, đồng thời thay đổi định hướng chiến lược, hướng tới châu Âu, nhất là Mỹ là một sự kiện chính trị mang ý nghĩa quốc tế. Sự kiện gọi là “cách mạng đường phố” hay “cách mạng màu”, nhất là cuộc thay đổi tháng 3 năm 2005 tại Curoguxtan, nước láng giềng với Trung Quốc, trực tiếp ảnh hưởng tới chiến lược miền Tây của Trung Quốc.

Trong bối cảnh quốc tế hiện nay, Trung Quốc cũng như Nga, Mỹ là những nước có quyền lợi trực tiếp ở vùng này không muốn tình hình ở đây bất ổn. Những đối sách của Trung Quốc thực hiện không vượt quá khuôn khổ này.

Trước diễn biến tình hình chính trị tại Trung Á, Trung Quốc buộc phải có những thay đổi chiến lược, thể hiện trên nhiều lĩnh vực, nhưng quan trọng nhất là ngoại giao, kinh tế và chính trị. Phối hợp với Nga, là nước đồng sáng lập SCO, Trung Quốc đang tìm cách giải quyết ổn thoả vấn đề Trung Á, trước hết ưu tiên trong nội khối, trong đó các biện pháp

kinh tế là ưu tiên số một. Trung Quốc không muốn và không để Trung Á là nhân tố gây bất ổn.

CHÚ THÍCH:

1. Reuter (Bishkêch 31-3-05). TTXVN, Tài liệu Tham khảo đặc biệt, ngày 1-4-2005.
2. TTXVN, TLTKDB, ngày 7-4-2000,
3. Curoguxtan gây lo ngại cho Trung Quốc. Báo Thương nhân (Nga) ngày 4-4. TTXVN, TLTKDB, ngày 7-4-05
4. Newsru.com. TTXVN, TLTKDB, ngày 4-4-2005.
5. Hiện nay, Mỹ, châu Âu đã ổn định về nhiều mặt, trong chiến lược lâu dài luôn muốn Đông tiến mà các nước cộng hoà thuộc Liên Xô cũ, trong đó có Trung Á là địa bàn lí tưởng.
6. Từ năm 1997 Nhật Bản đã thiết lập ngoại giao con đường tơ lụa với các nước Trung Á. Nhật Bản cho các nước này vay ưu đãi để mở đường xuyên Uobêkixtan, Ápganixtan, Pakixtan, xuyên Trung Á ra Ấn Độ dương.
7. TTXVN. TLTKDB, ngày 2-4-05.
8. “Đại Công báo” Hồng Công 16-4-05 Tin Tham khảo thế giới, ngày 18-4-05.
9. Đài RFI ngày 29-3-2005. TTXVN, TLTKDB, ngày 1-4-2005
10. Xem chú thích (3).
11. Xem chú thích (3).
12. Đài RFI ngày 29-3-2005. TTXVN, Tài liệu TLTKDB, ngày 1-4-2005.
13. TTXVN, Tin Tham khảo thế giới, ngày 12-4-2005
14. “Đại Công báo” Hồng Công 16-4-05, TTXVN, Tin Tham khảo thế giới, ngày 18-4-05.
15. Báo Kinh tế Hồng Công 11-4. TTXVN.